

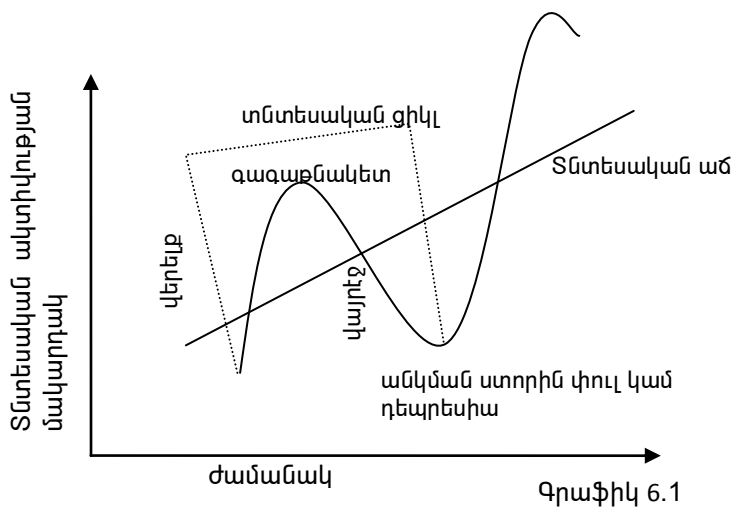
ԹԵՄԱ 6. ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՑԻԿԼԵՐ:

6.1. Տնտեսական ցիկլեր. փուլերը, պատճառները, ձևերը:

6.2. Տնտեսական ցիկլերի ազդեցությունը երկարաժամկետ և կարճաժամկետ օգտագործման ապրանքների արտադրության վրա:

6.1. Հասարակությունը միշտ ձգտում է տնտեսական աճի: Երկարատև ժամանակահատվածում աշխատանքի արտադրողականության բարձրացման, հիմնական կապիտալի մեծացման, ինչպես նաև տեխնոլոգիական նվաճումների հետևանքով աճում են ապրանքների և ծառայությունների արտադրության ծավալները: Այսինքն՝ աճում է ՀՆԱ-ն: Սակայն, ինչպես ցույց է տալիս հասարակության զարգացման պատմությունը, տնտեսական ակտիվության աստիճանը մշտապես տատանվում է: Պարբերաբար առաջանում են իրավիճակներ, երբ արտադրված ապրանքները և ծառայությունները մնում են չիրացված և կրճատվում են արտադրության ծավալները: Բանվորները ժամանակավորապես ազատվում են աշխատանքից, և բարձրանում է գործազրկության մակարդակը: Տնտեսության աճի ժամանակաշրջանը փոխարինվում է գների բարձրացմամբ և ինֆլյացիայով, կամ աճին հաջորդում է անկումը և լճացումը: Այսինքն՝ տնտեսական աճը հավասարաչափ չի ընթանում, ցիկլային ձևով վերելքին հաջորդում է անկայունությունը՝ գործազրկությունը և ինֆլյացիան:

Մի քանի տարվա ընթացքում տնտեսական ակտիվության՝ իրար հաջորդող վերելքներն ու վայրէջքներն անվանում են տնտեսական ցիկլ: Տնտեսական ակտիվության ցուցանիշների փոփոխությունն այլ կերպ կոչվում է «գործարար ակտիվության ցիկլ»: Տնտեսության այդ տատանումները (ֆլուկտուացիաները) իրարից տարբերվում են ինչպես իրենց տևողությամբ, այնպես էլ ինտենսիվությամբ և չեն կրկնվում հստակ կանոնավորությամբ: Այնուամենայնիվ, դրանք հատկանշվում են միևնույն փուլերով:

Տնտեսական ցիկլի գրաֆիկական արտահայտությունը ցույց է տալիս, որ ընդհանուր առմամբ տեղի է ունենում տնտեսության առաջընթաց զարգացում, որը, սակայն, մերթ արագանում է, մերթ դանդաղում (տես գրաֆիկ 6.1):

Ցիկլի զազաթնակետում տնտեսության մեջ դիտվում է լրիվ զբաղվածություն, տնտեսությունն աշխատում է լրիվ կամ գրեթե լրիվ հզորությամբ: Այս փուլում գների մակարդակը միտում ունի բարձրանալու, իսկ գործարար ակտիվության աճը դադարում է, որովհետև ռեսուրսներն ամբողջությամբ զբաղված են: Դա պատճառ է դառնում գների էլ ավելի բարձրացման, որի արդյունքում բնակչության պահանջարկն ի

վերջո նվազում է: Գազաթնակետին հաջորդող վայրէջքի փուլում արտադրությունը և զբաղվածությունը կրճատվում են, սակայն գները շարունակում են մնալ բարձր: Գներն սկսում են ընկնել, երբ վայրէջքը լուրջ և երկարատև բնույթ է կրում, այսինքն՝ ցիկլի անկման ստորին կամ դեպրեսիայի փուլում: Գների իջեցումն այս փուլում, մի կողմից՝ մանր և թույլ ձեռնարկությունների սնանկացման պատճառ է դառնում, քանի որ նրանք չեն կարողանում փոխհատուցել իրենց ծախսերը, իսկ մյուս կողմից՝ խթանում է արտադրության կատարելագործմանը: Բացի այդ, գների իջեցման արդյունքում բարձրանում է պահանջարկը, որն արտադրողներին դարձյալ հնարավորություն է տալիս ընդլայնել արտադրությունը: Այսպիսով, ամենաստորին՝ դեպրեսիայի փուլում, արտադրությունը և զբաղվածությունը հասնում են նվազագույն մակարդակի, որից հետո սկսվում է ցիկլի աշխուժացման փուլը, երբ տնտեսությունը նորից դուրս է գալիս ծանր վիճակից: Արտադրության և զբաղվածության մակարդակներն աստիճանաբար բարձրանում են՝ հասնելով լրիվ զբաղվածության, ապրանքների և ծառայությունների գները՝ նույնպես:

Այսպիսով, տնտեսական ցիկլը ներառում է հետևյալ չորս փուլերի հաջորդական շարժումը.

Գազաթնակետ → Վայրէջք → Դեպրեսիա → Վերելք

Որքան ուժեղ է տնտեսական տատանումների ամպլիտուդը, այնքան այն կործանարար է տնտեսության համար: Այդ պատճառով էլ այդպիսի տատանումների մեխանիզմների և դրանց հնարավոր կարգավորումների իմացությունը ձեռք է

բերում առանձնահատուկ նշանակություն:

Տնտեսագետները տարբեր ժամանակներում առաջադրել են տնտեսական ակտիվության տատանումների տարբեր տեսություններ, այն բացատրելով, մի դեպքում էկզոգեն (արտաքին), իսկ մի այլ դեպքում էնդոգեն (ներքին) պատճառներով: Տնտեսական ցիկլը պայմանավորող արտաքին գործոններից են.

- պատերազմները, հեղափոխությունները և այլ քաղաքական ցնցումները,
- ոսկու, նավթի, ուրանի խոշոր հանքավայրերի հայտնաբերումը, նոր տարածքների յուրացումը և դրա հետ կապված բնակչության միգրացիան ու թվաքանակի տատանումները,
- խոշոր տեխնիկական հայտնագործությունները (օրինակ՝ երկաթուղիների, ավտոմեքենաների, սինթետիկ մանրաթելերի, համակարգիչների), որոնք մեծ ազդեցություն ունեն ինվեստիցիաների և սպառողական ծախսերի, հետևապես՝ արտադրության, զբաղվածության և գների վրա: Դրանք կանոնավոր բնույթ չունեն, դրանով իսկ, նպաստում են տնտեսական ակտիվության անկայունության առաջացմանը:

Զնայած այսպիսի տարաբնույթ կարծիքներին, տնտեսագետների մեծ մասն այդ տատանումները կապում է էնդոգեն բնույթի հետևյալ տնտեսական պատճառների հետ.

ա) սպառողական պահանջարկի մեծության տատանումները. վերջին հաշվով ամբողջ տնտեսությունն աշխատում է ամենօրյա սպառողական պահանջմունքների բավարարման համար: Այդ պատճառով սպառողական ծախսերի աճը խթանում է զբաղվածության և արտադրության ծավալի աճը տնտեսության բոլոր ճյուղերում: Դա նշանակում է, որ սպառողական պահանջարկի աճը տնտեսությանը մղում է վերելքի, իսկ սպառողական ծախսերի կրճատումն այն ուղղում է դեպի անկման փուլ,

բ) փոփոխություններն արտադրական ինվեստիցիաների մեծության մեջ. խոսքը վերաբերում է արտադրության մեջ ինվեստիցիաների մասշտաբներին, այսինքն՝ արտադրական նշանակության լրացուցիչ կապիտալ ներդրումներին: Ի վերջո, այդպիսի ինվեստիցիաները նոր ձեռնարկություններ են, հետևապես, նաև նոր աշխատատեղեր, աշխատավարձի ֆոնդի և սպառողական ծախսերի աճ,

գ) կառավարության տնտեսական քաղաքականությունը. շուկայական տնտեսությունը շատ զգայուն է պետության նպատակաուղղված միջոցառումների նկատմամբ, որոնք կարող են երկարացնել վերելքի փուլը և մեղմացնել վայրէջքը: Դրա համար կառավարությունը տնօրինում է երկու միջոցների՝ «զանձարանային քաղաքականություն» (հարկերի և բյուջետային ծախսերի մանկրայություն) և «մոնետար քաղաքականություն» (դրամական զանգվածի կարգավորում):

Հաճախ տնտեսական ցիկլերը կարող են պայմանավորված լինել միաժամանակ ինչպես արտաքին, այնպես էլ ներքին գործոններով:

Տնտեսական ակտիվության բոլոր տատանումները չի կարելի բացատրել ցիկլերով: Գոյություն ունեն ակտիվության սեզոնային տատանումներ, որոնք պայմանավորված են տոներով, ազգային ավանդույթներով, ինչպես նաև սեզոնային փոփոխություններով, որոնք ազդում են գյուղատնտեսության, շինարարության, մանրածախ առևտրի ծավալների վրա: Տնտեսական ցիկլերն անհրաժեշտ է տարբերել նաև կառուցվածքային ճգնաժամներից, որոնք ծագում են տնտեսության առանձին ոլորտների և ճյուղերի միջև առաջացող անհամասնությունների հետևանքով, որպես կանոն, ունեն ավելի երկարատև բնույթ և միշտ չէ, որ համընկնում են տնտեսական ցիկլի հետ:

Տնտեսագետները, նշելով ցիկլային զարգացման փաստը, միաժամանակ առանձնացնում են իրենց տևողությամբ երեք տեսակի ցիկլեր.

- կարճաժամկետ ցիկլեր (3-4 տարի պարբերաշրջանով), որոնց հիմնական պատճառը պետք է փնտրել դրամական շրջանառության ոլորտում,

- միջին տևողության ցիկլեր, որոնք տևում են 10-20 տարի և համընկնում հիմնական արտադրական ֆոնդերի ֆիզիկական մաշվածքի միջին ժամկետի հետ: Ուսումնասիրելով այդպիսի ցիկլերի առաջացման հիմնահարցը, տնտեսագետները հայտնաբերեցին որոշակի օրինաչափություն պատրաստի արտադրանքի պահանջարկի փոփոխության և արտադրության միջոցների պահանջարկի զգալի ավելացման միջև: Այդ օրինաչափությունը կոչվում է ակսելերատորի էֆեկտ, որի օգնությամբ էլ բացատրվում է տնտեսական զարգացման ցիկլային բնույթը: Ըստ այս տեսության, որևէ ապրանքի պահանջարկի ցանկացած աճ ընդունակ է առաջ բերելու տվյալ ճյուղի համար ինվեստիցիոն ապրանքների արտադրության շատ ավելի մեծ ընդլայնում, որի պատճառով էլ այդ ապրանքի արտադրությունը սկսում է գերազանցել դրա պահանջարկին, և ապրանքների մի մասը շուկայում կուտակվում է ավելցուկի ձևով: Ընդ որում, այդ ապրանքի պահանջարկի ընդլայնման և ինվեստիցիաների աճի միջև ընկած է որոշակի ժամանակահատված, այսինքն ինվեստիցիաների աճն իրեն զգացնել է տալիս ուշացումով: Ակսելերատորի էֆեկտը կարելի է համեմատել վառարանի հետ, որն առավելագույն ջերմություն տալիս է փայտ լցնելուց ինչ-որ ժամանակ անց, երբ այդ ջերմությունն արդեն կարող է նաև չափից ավելի շատ լինել:

- երկարաժամկետ ցիկլեր, որոնք տևում են 48-55 տարի և հաճախ անվանվում են «մեծ տնտեսական ցիկլեր»: Դրանց հիմնական պատճառն ինֆրակառուցվածքի նոր տարրերի ստեղծման համար անհրաժեշտ կապիտալի

կուտակումն ու կիրառումն է (օրինակ՝ կամուրջների, մայրուղիների շինարարության համար և այլն): Այսպիսի ցիկլերը հիմնականում օգտագործվում են մակրոտնտեսական կանխատեսումների ժամանակ:

Այս տնտեսական ցիկլերից առավել կարևոր նշանակություն տրվում է միջին տևողության ցիկլերի առաջացման պատճառների վերլուծությանը, որի նպատակը տնտեսական ակտիվության տատանումները մեղմացնելն է:

6.2. Չկա տնտեսության մի ոլորտ, որտեղ չթափանցի տնտեսական ցիկլը: Տնտեսության տարրերն այնքան են փոխկապված միմյանց հետ, որ ոչ ոք չի խուսափել դեպրեսիայի կամ ինֆլյացիայի ազդեցությունից՝ լինի դա առանձին անհատ, թե ոլորտ: Սակայն այդ ազդեցությունը կարող է տարբեր լինել: Արտադրության և զբաղվածության առումներով տնտեսական անկումից հատկապես տուժում են արտադրության միջոցներ և երկարատև օգտագործման սպառման ապրանքներ արտադրող ճյուղերը: Հատկապես ծանր վիճակում է հայտնվում շինարարությունը: Կարճաժամկետ օգտագործման առարկաներ արտադրող ճյուղերի վրա ցիկլի ազդեցությունը փոքր է: Նշված երևույթը բացատրվում է հետևյալով.

ա) հետաձգելու հնարավորություն. երկարատև օգտագործման ապրանքների գնումը կարելի է որոշակի ժամանակով հետաձգել: Երբ տնտեսությունը կանգնում է դժվարությունների առաջ, արտադրողները հաճախ հրաժարվում են նոր սարքավորումներ ձեռք բերելուց և նոր գործարաններ կառուցելուց: Ինվեստիցիոն ապրանքների պաշարների ավելացումը դառնում է անիմաստ: Ֆիրմաները շարունակում են օգտագործել ունեցած հզորություններն ու շենքերը: Զուտ կապիտալ ներդրումները կարող են դառնալ բացասական մեծություն: Նույն սկզբունքով, երբ տեղի է ունենում անկում, և անհրաժեշտություն է առաջանում կրճատել ընտանեկան բյուջեն, մարդիկ առաջին հերթին հրաժարվում են երկարատև օգտագործման ապրանքներ (կահույք, ավտոմեքենա, սառնարան) գնելուց: Բանն այլ է կարճաժամկետ օգտագործման սպառողական ապրանքների՝ սննդամթերքի և հագուստի արտադրության դեպքում: Մարդիկ պետք է և՛ սնվեն, և՛ հագնվեն: Այդ գնումները կարող են կրճատվել և քանակի, և որակի իմաստով, բայց ոչ հետաձգվել, ինչպես երկարատև օգտագործման ապրանքների դեպքում,

բ) մոնոպոլիաների իշխանություն. ինվեստիցիոն և երկարատև օգտագործման սպառողական ապրանքների արտադրության ճյուղերի մեծ մասը հատկանշվում է համակենտրոնացմամբ, երբ շուկայում իշխում են համեմատաբար քիչ թվով խոշոր ֆիրմաներ: Այդպիսի ֆիրմաները կարող են որոշակի ժամանակ հակազդել գների իջեցմանը՝ ի պատասխան պահանջարկի անկմանը, սահմանափակելով արտադրանքի թողարկումը: Այդ պատճառով, պահանջարկի կրճատումը գլխավորապես ազդում է արտադրության և զբաղվածության մակարդակի վրա: Կարճաժամկետ օգտագործման ապրանքներ արտադրող ճյուղերում կատարվում է հակառակը: Դրանք մեծ մասամբ մրցունակ ճյուղեր են, և բնութագրվում են ցածր համակենտրոնացմամբ: Հետևաբար չեն կարող հակազդել գների իջեցմանը, և պահանջարկի անկումն այդ դեպքում ավելի շատ ազդում է գների, քան արտադրության մակարդակի վրա: